

UDK: 225:263
Pregledni članak
Pripremljen u listopadu 2005.

NEDJELJA U NOVOM ZAVJETU

Walter F. Specht

SAŽETAK

Nedjelja u Novom zavjetu

Mnogi kršćani iskreno vjeruju da je Isus i/ili njegovi apostoli promijenili dan odmora sa sedmog dana subote na prvi dan tjedna tj. nedjelju. Stoga, nakon proučavanja tekstova u kojima se pojam „subota“ pojavljuje u Evanđeljima i Djelima, pravedno je uzeti u obzir i tekstove u Novom zavjetu koji govore o prvom danu tjedna. Očito je kako u Novom zavjetu nije uporabljena oznaka „nedjelja“, već su dani označeni brojevima prema judaističkom načinu označavanja.

Ključne riječi: *Nedjelja; Prvi-dan-tjedna; Šabat; Novi zavjet*

Sedam ili osam ulomaka u Novom zavjetu govore o prvom danu tjedna. Točan broj ovisi o tome prihvaćamo li kao njegov izvorni dio dulji završetak Evanđelja po Marku (16,19-20) koji nalazimo u velikom broju rukopisa. Osim dvaju¹ ulomaka koji spominju prvi dan tjedna, svi se ostali nalaze u Evanđeljima i odnose se na isti prvi dan, naime, prvi dan u koji je naš Gospodin uskrsnuo iz mrtvih.

Prema svjedočenju svih četiriju Evanđelja, odane galilejske žene koje su Isusa pratile u Jeruzalem bile prve koje su primile radosnu vijest o uskrsnuću. C. E. B. Cranfield naglašuje kako je isticanje žena u sva četiri Evanđelja „dostatno za dokazivanje istinitosti izvješća kao cjeline...; jer je to obilježje koje rana crkva vrlo vjerojatno ne bi izmislila.“² U židovskoj kulturi žene nisu smatrane prikladnima za iznošenje vjerodostojnog svjedočenja.³

Prvi dan tjedna u Marku

Utoliko što se Markovo evanđelje obično smatra najranijim od svih Evanđelja, čini se logičnim započeti njegovim izvješćem o praznom grobu (Marko 16,1-8). U odnosu na ovo izvješće Cranfield opaža: „Prirodnost prvog dijela (osobito retka 3), jednostavnost i suzdržljivost redaka 5-8 te iznenađujuća osobina ženske tišine upućuju na njegovu izvornost. Ono je napisano poput izvješća svjedoka, a ne kao uprizorenje vjerskog osvjedočenja.“⁴

Marko pojedinačno nabraja imena triju žena koje su se nalazile među onima koji su slijedili Isusa u Galileji i koje su mu služile: Marija iz Magdale; Marija, majka Jakova mlađeg i Josipa; i Saloma⁵ (pogl. 15,40.41). Skupa s mnogim drugim ženama i ove tri su svjedočile Isusovu razapinjanju, a dvije Marije su promatrale i Isusov pokop: „pomno su gledale gdje ga položiše“ (redak 47). Ovaj je nesretni dan označen kao „Priprava, to jest dan uoči subote“ (redak 42). Činjenica o Isusovu pokopu postala je dio središnje istine evanđelja u Pavlovu propovijedanju (1 Kor 15,4).

„Kada prođe subota“⁶ dvije Marije i Saloma su kupile mirisna ulja za pomazanje Isusova tijela. Ova kupovina je očito izvršena u subotu uvečer, nakon zalaska sunca. One nisu mogle u petak uvečer dovršiti svoju službu ljubavi svom ljubljenom Učitelju pa su tako morale čekati do poslije subote. To je trebao biti njihov konačni čin ljubavi i odanosti. Vidljivo je da su Isusovu smrt smatrale krajem. Nisu očekivale da će On ustati od mrtvih. Moralo je biti vrlo neuobičajeno pomazati nekoga tko je tako dugo ležao u grobu. Cranfield pojašnjava: „Ljubav često nagoni ljude da čine nešto što se s praktičnog stajališta čini beskorisnim.“⁷

„Vrlo rano prvoga dana sedmice dođu na grob s izlaskom sunca.“ (Marko 16,2). Ponešto zabune postoji oko značenja uporabljene vremenske oznake. „Vrlo rano“ se obično odnosi na vrijeme četvrte straže, to jest od tri do šest sati, no to se ne slaže s izrazom „s izlaskom sunca“. H.

1 Izuzeci su Djela 20,7 i 1. Korinćanima 16,1. 2.

2 C. E. B. Cranfield, *The Gospel According to Saint Mark* (Cambridge, Eng., 1959), str. 463.

3 Mišna Roš ha-Šana, 1. 8. (Danby).

4 Cranfield, *loc. cit.*

5 Cf. Mat. 27,56, “the mother of the sons of Zebedee.”

6 *Diagenomenou tou sabbaton* znači “the Sabbath having intervened.”

7 Cranfield, *op. cit.*, str. 464.

B. Swete smatra kako su one napustile svoja mjesta stanovanja „nešto prije svitanja i stigle nešto poslije izlaska sunca.“⁸ Bilo kako bilo, čini se kako su došle što je bilo moguće ranije kako bi završile pogrebne obrede. Na putu prema grobu pitale su se kako će odmaknuti kamen s otvora.⁹ No, kada su stigle, našle su da je on već odmaknut. Unutra su vidjele „mladića“ odjevenog u sjajnu odjeću koji im je rekao: „Ne bojte se! Vi tražite razapetog Isusa Nazarećanina. ...Nije ovdje. Evo mjesta gdje ga položite“ (redak 6). Tako im je naviještena dobra vijest o uskrsnuću, no one nisu mogle vjerovati svojim ušima i pobjegle su, uplašene i začuđene, što dalje od groba.

Ovaj se značajan povijesni događaj dogodio prvog dana u tjednu.¹⁰ No, iako je Markovo evanđelje napisano više od četvrtine stoljeća poslije ovih događaja, ne postoji nikakav znak da je dan u koji su se dogodili dobio bilo kakvu oznaku svetosti. Taj dan nije nazvan danom odmora ili svetim danom.

U Marku 16,9 isto se tako spominje prvi dan tjedna. Nažalost, danas nije moguće odrediti kakav je bio izvorni završetak Evanđelja. Poznati uncijalni kodeksi, Vatikanski i Sinajski, te Sinaitički oblik Starog sirijskog i nekih drugih, završavaju retkom 9. Stari latinski rukopis, kodeks Bobiensis, sadrži kraći završetak koji, čini se, potječe iz vremena oko sredine drugog stoljeća ili početka trećeg. Četiri grčka uncijala imaju ovaj završetak nakon kojega slijedi duži završetak (redci 9-20). Velik broj grčkih rukopisa ima ovaj duži završetak, no neki od njih stavljanjem znaka zvjezdice, obeliska ili kritičke bilješke ukazuju na njegovu nepouzdanost. Freer Evanđelja iz četvrtog i petog stoljeća sadrže proširenje dugačkog završetka umetanjem dodatka (Freer Logion) između redaka 14 i 15. Jezik, forma i stil svih ovih dodataka nisu slični Markovom. Nadalje, povezivanje redaka 9-20 s onim što prethodi ne teče glatko.

Ovaj se završetak sastoji iz tri dijela: (1) tri Isusova pojavljivanja nakon uskrsnuća (redci 9-14); (2) poslanje apostola na propovijedanje evanđelja (redci 15-18); i (3) događaj Isusova uznesenja na mjesto s desne strane Boga (redci 19,20). Tri su se ukazanja očito dogodila prvog dana u tjednu (redak 9).¹¹ Redak 9 u Revised Standard Version* (*ako nije drugačije naznačeno, svi su prijevodi u ovom članku iz prijevoda Revised Standard Version) (U prijevodu na hrvatski jezik svi su biblijski tekstovi iz prijevoda Kršćanske sadašnjosti, ako nije drugačije naznačeno, napom. prev.) glasi ovako: „Kad uskrsnu rano u prvi dan sedmice, najprije se ukaza Mariji iz Magdale iz koje bješe istjerao sedam zlih duhova.“ Vremenska oznaka „u prvi dan sedmice“ gramatički se može uporabiti uz „uskrsnuti“ ili „ukazati“, no vjerojatno je točan prijevod RSV (KS – napom. prev.) koji rabi izraz „uskrsnuti“. Riječ „najprije“ u izričaju „najprije se ukaza“ može se uzeti u općenitom smislu, ili kao prvo od spomenuta tri ukazanja. Marija je požurila odnijeti vijesti o ovoj Kristofaniji „onima koji su bili s njim [apostoli, usp. pogl. 3,14] dok su tugovali i plakali“ (redak 10). No, njezino je izvješće „da je on živ i da ga je ona vidjela“ primljeno s nevjericom (redak 11).

8 Henry Barclay Swete, *The Gospel According to St. Mark* (Grand Rapids, 1951), str. 395.

9 Stari latinski rukopis Codex Bobiensis (k) dodaje opis uskrsnuća nakon “ ‘from the door to the tomb’ ” u retku 3: “Suddenly, at the third hour of the day, there was darkness over the whole earth, and angels descended from heaven, and rising in the splendor of the living God they ascended together with him, and immediately it was light” (vidi William L. Lane, *The Gospel According to Mark*, NIC [Grand Rapids, 1974], str. 582, br. 3).

10 U izrazu “first day,” grčki rabi glavni broj “one.”

11 Suprotno retku 2, redni broj *prōtē* uporabljen je za “first,” i “week” (*sabbatou*) u jednini.

Drugo je ukazanje, čini se, bila skraćeno izvješće o dvojici učenika na putu za Emaus (koji nisu bili među dvanaesticom), a koje je uz više pojedinosti zabilježeno u Luki (pogl. 24,13-35). Isus im se pokazao „u drugom obličju“. No, kada su se vratili k jedanaestorici kako bi im rekli što su vidjeli, njihovo je izvješće isto tako primljeno s nevjerovanjem (Marko 16, 12.13).

Konačno se ukazao „Jedanaestorici dok su bili za stolom te ih prekori zbog njihove nevjere i okorjelosti srca“ (redak 14). Ovo je ukazanje vjerojatno isto ono koje se spominje u Luki 24,36-53 i/ili u Ivanu 20,19-29).

Ovakav duži završetak Marka bio je, čini se, poznat sredinom drugog stoljeća, a redak 19 navodi i Irenej.¹² Ni ovaj tekst ne daje nikakva znaka o tome da je išta oko prvog dana bilo sveto niti da su se kršćani tim danom sastajali na bogoslužje.

Prvi dan tjedna u Mateju

Prema Evanđelju po Mateju „mnoge“ su galilejske žene, koje su Isusa pratile u Jeruzalem, toga strašnog petka „izdaleka“ promatrale Njegovo raspeće i smrt (Matej 27,55). Mojsijevski zakon je zabranjivao da onaj tko je umro smrću zločinca preko noći ostane visjeti na drvetu. Tijelo je trebalo biti pokopano istoga dana.¹³ Josip Flavije potvrđuje kako su Židovi u novoza-vjetno vrijeme uklanjali one koji su bili razapeti i pokopavali ih „prije zalaska sunca.“¹⁴ To je bilo još važnije učiniti petkom kada je subota uskoro trebala početi.

Josip iz Arimateje, „bogat čovjek“ i „istaknuti vijećnik“ (Marko 15,43), dobio je od Pilata dopuštenje za obavljanje ove službe za Isusa. On je slijedio židovski običaj iz prvog stoljeća o ukopu u bijelom lanenom mrtvačkom pokrovu.¹⁵ Isus je sahranjen u grobu koji je bio Josipovo vlasništvo, koji je bio usječen u stijeni te nije bio prije uporabljen, a otvor groba je bio osiguran tako što je pred njega navaljen veliki kamen. Svemu ovome je svjedočila Marija iz Magdale i druga Marija. Stoga nema dvojbe oko njihove sposobnosti da poslije dva dana prepoznaju pravi grob. Kao izraz žalosti, one su sjedile okrenute „prema grobu“ (Matej 27,61).¹⁶

Izvješće o zapečaćenju groba i postavljanju stražara svojstveno je samo Mateju (pogl. 27,62.66). Pilat je „glavarima svećeničkim i farizejima“ dao dopuštenje za to sljedećeg dana, a „to bi dan poslije Priprave,“ to jest, subota. Poslanici iz Sanhedrina iznenada su se sjetili kako je Isus pretkazao da će nakon što bude ubijen, uskrsnuti „poslije tri dana.“ Oni su stoga željeli da se grob čuva „do trećega dana.“ Izrazili su strahovanje da bi učenici mogli ukrasti Njegovo tijelo a zatim tvrditi kako je uskrsnuo od mrtvih.

Pilat je odgovorio oštro i odlučno: „Eno vam straže [to se odnosilo na rimske vojnike, a ne samo na hramske čuvare],¹⁷ ...i čuvajte kako znate!“ Tako su oni zapečatili grob i postavili rimske vojnike na stražu. No, poduzete mjere predostrožnosti samo su omogućile dodatne dokaze o uskrsnuću našeg Gospodina.

12 Irenaeus *Against Heresies* 3. 10. 5 (ANF 1:426); cf. moguće se odnosi na Marka 16,17,18, u 2. 20. 3 (str. 388).

13 Pnz. 21,22. 23.

14 Josephus *War of the Jews* 4. 5. 2 (Whiston).

15 W. Michaelis, “λευκος,” *TDNT*, 4:244, 245.

16 Carl Schneider, “κάθημαι,” *TDNT*, 3:443.

17 Robertson, *Word Pictures in the New Testament* (Nashville, 1930-1933), 1:239.

Potres i silazak anđela kako bi odgurnuo kamen, što je bilo povezano s uskrsnućem, opisani su u Mateju 28. Vremensko određenje ovih događaja dobili smo u retku 1. Nažalost, ne slažu se svi proučavatelji Biblije u tumačenju vremenskih izraza koji se nalaze u ovom retku. Glavna poteškoća nalazi se u usklađivanju izraza *opse sabbatōn* („po suboti“) s izrazom koji slijedi: „u svanuće prvog dana sedmice.“ Prvi se može uzeti u značenju prema zalasku sunca u subotu uvečer, dok drugi ima nagovještaj prema izlasku sunca u nedjeljno jutro.

Izraz *opse de sabbatōn* je u preveden riječima „tada kasno na subotnji dan“ u prijevodima Revised Version, American Standard Version i New American Standard Bible (koja izostavlja dan). Latinska Vulgata daje prijevod *vespere autem sabbati*, „međutim u subotnju večer.“ Oni koji slijede ove prijevode primorani su izraz „kako je počelo svitati k prvom danu tjedna“ tumačiti u značenju kako je prvi dan tjedna bio na samom početku u subotu uvečer. Glagol *epiphoskein*, osvitati, tada mora imati isto značenje kao i glagol „svitati“ u Luki 23,54. Ovdje postoje dva glavna problema. Prvo, tumačiti kako *opse de sabbatōn* znači „kasno u subotu“ značilo bi staviti Matejevo nasuprot izvješćima u ostalim Evanđeljima u kojima žene posjećuju grob u rano nedjeljno jutro. Drugo, cijeli tijek pripovijesti u Mateju 28 pokazuje kako su se događaji koji su tu opisani dogodili za vrijeme dana, a ne uvečer. Žene su žurile od praznog groba kako bi učenicima rekle da su vidjele anđela koji ih je obavijestio da je Isus živ (redci 5-8). Dok se ovo događalo (redak 11) neki su vojnici iz rimske straže otišli u grad i objavili svećeničkim poglavarima zapanjujuće vijesti o uskrsnuću. Svećenički glavari su brzo okupili Sanhedrin koji je ponudio određenu količinu novca za mito vojnicima kako bi izgovorili laž da su Isusovi učenici došli noću, dok su čuvari spavali, i ukrali su tijelo njihova Učitelja. Židovske su vlasti ponudile vojnicima zaštitu u slučaju da ova riječ stigne do Pilata. Iz ovoga jasno proistječe da se sve ovo događalo za vrijeme dana.

Kako se onda mogu uskladiti ova dva vremenska izraza iz Mateja 28? *Opse* je prije svega vremenski prilog koji obično znači kasno unutar ili na kraju vremena koje je u pitanju. Stoga u Marku 4,35 ima značenje „kasno u danu“ to jest „u večer.“¹⁸ No, može se isto tako uporabiti i kao neodređena zamjenica koja označuje „poslije“ – što je potvrđeno značenje u grčkim papirusima. Stoga, Revised Standard Version i većina novijih prijevoda *opse sabbatōn* prevode s „poslije subote.“¹⁹ Lohse tvrdi kako *opse sabbatōn* odgovara rabinskom *mocei Šabat*, „završetak subote,“ i „stoga znači noć od subote k prvom danu tjedna ili sam prvi dan tjedna.“²⁰

Sa čisto gramatičkog stajališta to je moguće prevesti ili kao „kasno u subotu“ ili „poslije subote.“ No podudaranje s drugim evanđeljima, uz kontekst te izraz „u svanuće prvog dana sedmice,“ odlučuju problem u korist ovog drugog.

Dvije su Marije došle rano ujutro „da pregledaju grob“. Prema Marku i Luki, došle su dovršiti pomazanje Isusova tijela mirisima i pomastima kao posljednji izraz ljubavi. No u Matejevu evanđelju su prikazane kako dolaze vidjeti grob. Židovi su u Isusovo vrijeme imali dva razdoblja žalovanja za svojim umrlim voljenima: prvo je bilo između smrti i ukopa a drugo je bilo

---

18 Walter Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, uredio i proširio William F. Arndt i F. Wilbur Gingrich (Chicago, 1957), str. 606.

19 Vidi Good News Bible (T.E.V.), Goodspeed, The Jerusalem Bible, Weymouthov prijevod, itd.; cf. The New English Bible i The Modern Language Bible.

20 Eduard Lohse, „σάββατον,“ TDNT, 7:20, br. 158.

nakon ukopa. Nagovješćuje li nam Matejevo izvješće da bismo ovaj ranojutarnji posjet trebali povezati s drugim razdobljem žalovanja? Moguće. Bilo kako bilo, apokrifno Petrovo evanđelje sadrži njihove riječi: „Iako nismo mogle plakati i žaliti nad njim na dan kada je raspet, učinimo to sada na njegovu grobu“ (pogl. 12,52).

Evanđelje po Mateju se različito datira, od kasnih šezdesetih do oko osamdesetih po Kristu. U ranoj je crkvi ono bilo najomiljenije. Ranokršćanski pisci citiraju iz njega više no iz bilo kojeg drugog Evanđelja, a smatrali su ga poučavajućim i crkvenim evanđeljem. Odrazuje li ono pa makar i nagovještaj da kršćani sada trebaju poštovati prvi dan tjedna umjesto sedmog dana? U Mateju nismo našli dokaze za takvu promjenu.

Istina je da se Isus ukazao ženama kada su otišle od groba „sa strahom i ujedno velikom radošću“ (pogl. 28,8). One „pristupiše k njemu, obju miše mu noge i pokloniše mu se“ (redak 9). Međutim, to nije bilo povezano s danom u tjednu već s ogromnim utjecajem uskrslog Gospodina na ove odane sljedbenice. Matej nije ništa znao o svetkovanju nedjelje kao bogoštovnog dana.

Prvi dan tjedna u Luki

Evanđelje po Luki obično se vremenski smješta zajedno s Matejevim, ili možda malo kasnije. William M. Ramsay smatra Luku jednim od najvećih povjesničara.²¹ On je bio čovjek koji je poznao kulturu, imao je uvježban um i književnu privlačnost. U svom uvodu (Luka 1,1-4) Luka tvrdi kako je pomno²² slijedio tijek „događaja o Isusu“ i napisao ih „po redu“²³ kako su se dogodili. Stoga je osobito zanimljivo zamijetiti kako on brižljivo iznosi redosljed događaja pri Isusovoj smrti, ukopu i uskrsnuću.

Dan Isusove smrti i ukopa bio je „dan Priprave“, upravo kada je subota trebala početi (Luka 23,54). Pripremiš se za vršenje posljednjih obreda, vjerne žene se cijele subote²⁴ „nisu micale prema propisu (Zakona)“ (redak 56). No u rano svitanje prvog dana tjedna one su došle i donijele svoje miomirisne kako bi dovršile posao (pogl. 24,1). Tekst u Luki 23,55 – 24,1 je na grčkom u stvari samo jedna rečenica. Suprotni veznik *de* u Luki 24,1 slaže se s vezničkom česticom *men* u Luki 23,56. Podjela na poglavlja nesretno je načinjena usred rečenice, a događaj zapravo protječe bez stanke: žene su se odmarale u subotu a u prvi dan tjedna se nisu odmarale.²⁵

Kada su „vrlo rano“ stigle na grob našle su kamen odmaknut²⁶ od ulaza a unutra nije bilo tijela. Međutim, vidjele su dva čovjeka, očito dva anđela, „u blistavu odijelu“. Oni su ih upitali:

---

21 W. M. Ramsay, *The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament* (Grand Rapids, 1953), p. 222.

22 Grčki *akribōs*.

23 Grčki *kathexēs tini graphein*, “write something for someone in correct chronological order,” Bauer, Arndt, and Gingrich, *op. cit.*, str. 389.

24 Akuzativ, *to sabbatōn*, označuje vremensko trajanje.

25 Alfred Plummer, *A Critical Exegetical Commentary on the Gospel According to S. Luke*, ICC (Edinburgh, 1922), str.543.

26 Bilo bi teško ukloniti kamen s ulaza u grob. Zanimljiv dodatak Luki 23,53 u Codexu Bezae, u starim latinskim rukopisima, i sahiđikom narječju koptskog jesu riječi: “And when he had laid him, he placed a great stone on the sepulchre which twenty men could scarce have rolled.”

„Zašto tražite živoga među mrtvima?“²⁷ Ovi su anđeli u njihovu umu potaknuli sjećanje na Isusovo vlastito proročanstvo koje je ponovio tri puta,²⁸ kako neće samo trpjeti i biti razapet već će i ustati od mrtvih „treći dan“ (pogl. 24,4-8). Isusovi su se sljedbenici trebali držati Njegovih riječi i očekivati uskrsnuće: „Sjetite se što vam je govorio“ (NEB, prevoditeljjev prijevod). Ove odane žene nisu bile potaknute samo na to da se sjetite Njegovih riječi već i da se za njih vjerom čvrsto uhvate, pa su požurile odnijeti dobre vijesti apostolima i ostalim Isusovim sljedbenicima. No apostoli su njihovo izvješće smatrali besmislenim i odbili su ga prihvatiti (redci 9-11).

Usljedila je izuzetna, Luki svojstvena pripovijest. Ona naglašuje istinu o tome kako Isusova smrt nije bila samo nesreća bez ikakva značenja već ispunjenje Božjih planova i nakana. Tog istog dana, spomenutog u retku 1, dvojica su učenika išla u Emaus, selo udaljeno od Jeruzalema desetak kilometara. Dok su tako hodali i razgovarali o začuđujućim događajima u Jeruzalemu, uskrslu im se Gospodin pridružio prerušen u stranca i upitao ih: „Kakav je to razgovor što ga među sobom vodite na putu?“²⁹ Odgovarajući mu na pitanje, ispričali su mu o Isusu Nazarećaninu kojega su po čudima i učenju prepoznali kao proroka, no koji je pretrpio nasilnu smrt od ruke svećeničkih poglavara i vladara. Njegovi su se sljedbenici nadali kako će On dokazati da je više no samo prorok – da je Mesija koji će izbaviti Izrael od rimskog jarma – no sada se činilo kako su njihove nade bile osuđene na razočaranje.

Ova su dvojica, čini se, istodobno bila svjesna i Isusova proročanstva u vezi s uskrsnućem na treći dan, stoga što su dodali: „Ali – osim svega toga – već je treći dan kako se to dogodilo“ (redak 21).³⁰ I više od toga, znali su i za izvješće onih žena o tome kako je grob bio prazan i kako su anđeli objavili da je Isus živ. Neki iz njihova društva čak su provjerili izvješće o praznom grobu i našli da je točno (redci 22-24).

---

27 Riječi “He is not here, but has arisen,” koje nalazimo u brojnim rukopisima, izostavljene su iz Revised Standard Version, *The New English Bible*, i drugih engleskih prijevoda stoga što ih nema u “western” (zapadnim, napom. prev.) rukopisima (Codex Bezae i starim latinskim rukopisima), i stoga se smatraju, da upotrijebimo Westcottov i Hortov opis, “western noninterpolation.” Bile izvorne ili ne, pitanje “Why search among the dead for one who lives?” (N.E.B.) jasno podrazumijeva uskrsnuće.

28 Luke 9:22, 44; 18:31-33; i usporednice u Mateju i Marku.

29 Luka 24,17; vidi A. T. Robertson, *A Translation of Luke's Gospel* (New York, 1923), str. 133.

30 Grčki u ovoj rečenici sadrži idiom koji je teško prevesti na engleski. Ne postoji opći sklad među filozozima u odnosu na njegov prijevod. Značenje glagola *agei* različito se prevodi, kao “keep,” “spend” (G. Abbott-Smith, *A Manual Greek Lexicon of the New Testament*, 3. izd. [Edinburgh, 1937], str. 8; Joseph Henry Thayer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament* [New York, 1889], str. 9, 10); “observe,” “pass” (Henry George Liddell and Robert Scott, *A Greek-English Lexicon* [Oxford, 1940], str. 18); “carry out” ili “complete” (Hermann Cremer, *Biblico-Theological Lexicon*, 4. izd. [Edinburgh, 1895], str. 61). No glavna točka neslaganja je u tome treba li ovaj glagol uzeti neosobno (Plummer, *op. cit.*, str. 554; John Martin Creed, *The Gospel According to St. Luke* [London, 1960], str. 296; C. F. D. Moule, *An Idiom Book of New Testament Greek* [Cambridge, Eng., 1953], str. 27), to jest, “one passes” ili “one is keeping” (or “spending”) ovaj treći dan ili “we are at the third day”; ili pak treba dodati “Jesus” ili “He” kao subjekt, i.e., “Jesus is spending the third day” (Bauer, Arndt, and Gingrich, *op. cit.*, str. 14) ili “He is already spending the third day” (F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, preveo i uredio Robert W. Funk [Chicago, 1961], dio 129) ili “He has already allowed three days to pass” (James Hope Moulton and Nigel Turner, *A Grammar of New Testament Greek* [Edinburgh, 1963], 3:291).

A tada je Božanski Učitelj, još uvijek pod krinkom stranca, ukorio njihovu duhovnu tupost. Mesijine patnje bile su nužno ispunjenje starozavjetnih proročanstava (redak 25 i dalje): „I poče od Mojsija te, slijedeći sve proroke, protumači im što se na njega odnosilo u svim Pismi-ma“ (redak 27). U svojim su srcima osjetili čudnu toplinu dok im je tumačio Pisma. Zatim su ga na kraju puta zaustavili da ostane s njima. Kada je s njima sjeo za stol, zauzeo je mjesto domaćina: blagoslovio je kruh, prelomio ga i ponudio im. Iznenada su im se oči otvorile. Prepoznali su ga, no On je uto nestao iz njihova vidokruga.

Kasnije, te iste večeri, apostoli i ostali kršćani su se iznenadili i uplašili od uskrslog Krista koji se pokazao među njima. Nitko nije znao kako je tu došao niti odakle. Morao ih je uvjeravati kako je On doista njihov voljeni Učitelj. „Pogledajte moje ruke i moje noge: ja sam, ja glavom!“ Potaknuo ih je: „Opipajte me i ustanovite!“ No ni to nije bilo dovoljno da odagna njihove dvojbe i strahove. Budući da je zatražio hranu, i dobio komad pečene ribe, pojeo ga je pred njima (redci 42,43).³¹ Isus ih je zatim pokušao poučiti o značaju starozavjetnih spisa protumačenih u svjetlu križa i uskrsnuća. „Tako stoji pisano,“ rekao im je, „da Mesija mora trpjeti i treći dan uskrsnuti od mrtvih“ (redci 46,47).

To je čudesna priča i puna dubokog značenja. No, iako ju je Luka napisao nekoliko desetljeća nakon što su se prikazani događaji dogodili, te je svoje Evanđelje napisao kako bi Teofila poučio kršćanskoj vjeri (pogl. 1,4), nigdje ne možemo opaziti ni naznake da je subota zanemarena te da kršćani trebaju poštovati prvi dan u tjednu.

Prvi dan tjedna u Ivanu

Svjedočanstvo Evanđelja po Ivanu po pitanju subote i prvog dana tjedna osobito nas zanima iz dva razloga: (1) zbog njegova kasnog nastanka i (2) zbog njegova apostolskog autoriteta. Iako se ovo Evanđelje ne može sasvim točno vremenski odrediti, većina novozavjetnih učenjaka slaže se oko datuma nastanka, negdje krajem prvog stoljeća. Nemamo zaključnih dokaza da je tomu tako, no takav bi datum bio u skladu sa svjedočenjem ranokršćanskih pisaca.³² Ako je ovo evanđelje doista nastalo tako kasno, tada je njegovo svjedočanstvo o kršćanskom danu bogoštovlja vrlo značajno.³³

---

31 Dodatak “and from a honeycomb” nalazimo u kasnijim rukopisima. Dvojbeno je da je ovo bio dio izvornog teksta. Metzger to tumači kao interpolaciju: “Since in parts of the ancient church honey was used in the celebration of the Eucharist and in the baptismal liturgy, copyists may have added the reference here in order to provide scriptural sanction for liturgical practice.”—Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary* (London and New York, 1971), str. 188.

32 Npr. Irenaeus *Against Heresies* 3.1; Klement Aleksandrijski prema Eusebius *Ecclesiastical History* 6. 14. 5-7; i Antimarcionite Prologues.

33 Arheološki dokazi pokazuju kako je vrijeme nastanka krajem drugog stoljeća, kao što je to zastupao F. C. Baur i drugi, neodrživo. Egertonov papirus #2, datiran između 140. – 160. po Kr., sadrži izvješća koja su posuđena iz svih Evanđelja, uključujući i Ivanovo. Papirus Rylands 457 (p52) je mali djelić evanđelja iz srednjeg Egipta datiran oko 125. po Kr., a pokazuje kako je evanđelje na tom mjestu i u to vrijeme bilo poznato. Otkrivanje gnostičke knjižnice u Nag Hammadi, te Kumranskih svitaka osvijetlilo je jezik i povijesnu pozadinu. Albright i ostali su također pokazali kako je pisac Ivana bio dobro upoznat s palestinskom topografijom, židovskim običajima i td. Vidi W. F. Albright, “Recent Discoveries in Palestine and the Gospel of St John,” u *The Background of the New Testament and Its Eschatology*, uredio W. D. Davies i D. Daube (Cambridge, Eng., 1956), str. 153-171.

Nadalje, iako je evanđelje kao takvo anonimno, postoji dobra osnova da smatramo kako njegovo svjedočanstvo potječe od apostola Ivana, koji je vidio Isusa. Ovakav pogled ima potporu ranokršćanskih pisaca a čini se kako ga i samo evanđelje potvrđuje. Predzadnji redak dodatka (poglavlje 21) izjavljuje: „Ovo je taj učenik što svjedoči za ovo i napisao ovo. I znamo da je istinito njegovo svjedočanstvo“ (redak 24). „Znamo“ iz ovog retka odnosi se na neimenovanu skupinu koja se možda sastojala od tadašnjih crkvenih vođa koji su mogli potvrditi autorstvo i autoritet Evanđelja. O kojem učeniku se radi? U retku 20 stoji: „učenik kojega je Isus osobito ljubio, onaj koji se na večeri bijaše naslonio na Isusove grudi“. Ova nas izjava vodi dalje, do Isusove izjave u Ivanu 13,23 i dalje, do izjave o tome kako će biti izdan. Činjenica da je učenik o kome se govori bio na Posljednjoj večeri pokazuje kako je on bio jedan od dvanaestorice. Njegovo časno mjesto do Isusa daje naslutiti kako je on bio dio užeg kruga (Petar, Jakov i Ivan).³⁴ Učenik kojega je Isus volio kasnije je stajao kraj križa i od Isusa primio svetu dužnost skrbi za Njegovu majku (pogl. 19, 25-27). Svjedočio je Njegovu strašnom kraju i vidio mlaz vode i krvi kako teče iz Isusova probodenog boka. „Onaj koji ovo vidje svjedoči – njegovo je svjedočanstvo istinito i on zna da govorio pravo – da i vi trajno vjerujete“ (redak 35).

Prema Ivanu 18,15 i 16, Petar i još jedan učenik slijedili su Isusa do dvorišta velikog svećenika. On je bio dovoljno poznat da je omogućio pristup na samo sebi već isto tako i Petru. Čini se kako Ivan 20,2 „drugog učenika“ izjednačuje s učenikom kojega je Isus ljubio. Potpora zaključku da je ovaj učenik bio Ivan nalazi se i u činjenici kako u Evanđelju nisu imenovani ni Jakov ni Ivan. Međutim, u Ivanu 21,2 ova se dvojica spominju kao „Zebedejevi sinovi“.

Zaključujemo kako se iza četvrtog Evanđelja nalazi Ivanov autoritet. Činjenica što je bio jedan od Isusovih najbližijih sljedbenika daje veliku težinu njegovu svjedočanstvu. Kao što je Isus u krilu Očevu (Ivan 1,18) tako se i Ivan Ljubljeni nalazio blizu Isusovih prsa na Posljednjoj večeri.

Ivanovo evanđelje prikazuje Mariju iz Magdale kako dolazi na grob „u prvi dan sedmice“ „vrlo rano“ (pogl. 20,1). Kada je našla kamen uklonjen s otvora groba, zaključila je kako je Isusovo tijelo odneseno pa je potrčala javiti to Šimunu Petru i Ivanu.

Ova su dvojica učenika zajedno potrčala prema grobu, no Ivan je prestigao Petra i stigao prvi (redci 2-10). Iako je pogledao u otvoreni grob, nije ušao unutra sve dok Petar nije stigao, i ušao prvi. Ono što je Ivan vidio u grobu uvjerilo ga je kako se nije radilo o krađi. Stanje mrtvačkog pokrova, te ručnik koji je bio uredno složen, imali su za njega smisao. On „vidje i vjerova“ (redak 8).

Očito je Marija slijedila Petra i Ivana dok su se vraćali na grob, ali sporije, te je ostala iza njih nakon što se „učenici vratiše kući“ (redak 10). U svojoj dubokoj žalosti pogledala je u grob i tamo je vidjela „dva anđela gdje sjede u bijelim haljinama na mjestu na kojemu je ležalo tijelo Isusovo: jedan do glave, drugi do nogu. Oni joj reknu: „Ženo, zašto plačeš?“ Okrenuvši se zatim, vidjela je Isusa, te misleći kako je to vrtlar, upitala: „Reci mi kamo si ga stavio da idem po nj“ (redak 15). Na poznat način On je izgovorio njezino ime; „Marijo!“ Ona se okrenula kako bi ga obgrlila, no Isus joj je rekao: „Nemoj me dulje držati“ (redak 17). Zatim je požurila prema učenicima s vijestima da je vidjela Gospodina.

---

34 Vidi Marko 9,2; 14:33; i usporednice.

Sljedeće se večeri uskršli Krist pokazao jedanaestorici učenika, osim Tomi. To se dogodilo „uvečer toga prvog dana u sedmici“ (redak 19). Očito je kako Evanđelje ovdje rabi rimski način računanja vremena (od ponoći do ponoći) umjesto židovskog načina (od zalaska sunca do zalaska sunca). Ovdje se to odnosi na večer nakon prvog dana (to jest na nedjelju uvečer) a ne na večer koja ga je započela, što bi bilo po židovskom načinu računanja.

U koju su se svrhu učenici okupili? Je li to bilo kako bi proslavljali uskrsnuće? To nije moglo biti razlogom stoga što oni u to vrijeme nisu vjerovali da je Isus uskrsnuo od mrtvih.³⁵ Jesu li se okupili kako bi imali bogoslužje ili održali vjersku službu na prvi dan u tjednu? Ivan ne daje dokaze ni o kakvoj službi te vrste. Ne daje ni naslutiti da prvi dan ima bilo kakvu važnost za učenike. On tvrdi, naprotiv, kako su se okupili zajedno iza zaključanih vrata kako bi se zaštitili. Mjesto na kome su se okupili vjerojatno je bila ista gornja soba u kojoj su proslavljali Posljednju večeru i gdje su, čini se, boravili.³⁶ Vrata³⁷ su bila zatvorena i zaključana „zbog straha od Židova“ (redak 19). Isus je došao među njih i pozdravio ih na semitski način: „Mir vam.“ A kao dokaz da je On uistinu uskršli Gospodin „pokaza im ruke i bok“ (redak 20). Zatim im daje nalog riječima: „Kao što je mene poslao Otac, tako i ja šaljem vas.“ Te u iščekivanju Pedesetnice, „dahne u njih i reče im: ‘Primate Duha Svetoga!’“ (redci 21,22). Je li im Isus dao bilo kakvu naznaku da je subota sada zamijenjena prvim danom tjedna? Ivanovo evanđelje ne zna za takvo što.

Toma, učenik koji je iz nekog razloga bio odsutan, je kasnije odbio prihvatiti svjedočanstvo desetorice da su uistinu vidjeli uskrslog Krista. „Dok ne vidim na rukama njegovim znak od čavala i ne stavim ruke svoje u njegov bok, neću vjerovati!“; istaknuo je (redak 25).

Oko tjedan dana kasnije Isus je ponovno ušao u zaključanu sobu, i to kada je Toma bio tu (redci 26-29). Revised Standard Version izriče to vrijeme kao „osam dana kasnije“. Grčki izvor-
nik doslovno kaže „poslije osam dana“. Ovo je nedvojbeno idiom koji znači osmi dan, poput Isusova proročanstva u Marku o vremenu „poslije tri dana“ (pogl. 8,31; 9,31; 10,34), što znači „treći dan“ (vidi Mat. 16,21; 20,19; Luka 9,22; 18,33). Židovi su pri računanju vremena rabili metodu uključivosti. Nije izrečen određeni dan u tjednu, iako se obično smatra kako to znači sljedeće nedjelje. Očito je kako Ivan nije vidio nikakav osobit značaj u ovom danu.

Posebna svrha Isusova pojavljivanja očito je trebala Tomi dati onu vrst dokaza koji je on tražio kako bi vjerovao. Isus je stoga pozvao Tomu koji je sumnjao da stavi svoj prst u Njegove ožiljke od klinova i svoju ruku u Njegov bok. Toma je bio začuđen i uzviknuo je: „Gospodin moj i Bog moj!“ (Ivan 20,28).

Posljednje Isusovo ukazanje nakon uskrsnuća bilo je kada se ukazao učenicima na obali „Tiberijadskog mora“ (pogl. 21,1-8). Sedmorica učenika (Petar, Toma, Natanael, Jakov, Ivan, i još dvojica, vjerojatno Andrija i Filip) su otišla ribariti. U zoru, nakon neuspješne noći na jezeru, jedan ih je usamljena osoba upitala: „...Nemate li malo ribe?“ Odgovor je bio: „Nemamo.“ „Bacite mrežu na desnu stranu lađice i naći ćete!“ Učinili su tako i ulovili 153 ribe. Ivan je odmah shvatio kako je uskršli Gospodin bio odgovoran za ulov. Nagli Petar je ostavio mrežu, ribe, čamac i svoje društvo, skočio u more i otplivao na obalu.

35 Luka 24,36-43; cf. Marko 16,9-13.

36 Djela 1,13.

37 Množina nagovještuje da su bila osigurana i vanjska vrata koja su vodila u dvorište i unutarnja vrata koja su se otvarala u sobu.

Glavna je nakana ovog ukazanja njihova Gospodina bila vraćanje Petra u prijašnje stanje kao zakonitog člana skupine apostola nakon njegove nesretne izdaje Učitelja. Nemamo podataka o tome koji je bio dan ovog otkrivanja. Sam dan kao takav očito nije bio značajan.

Ivan, kao i ostali pisci, ne daje potporu zamisli da je dan odmora i bogoštovlja promijenjen sa subote na nedjelju. To doista iznenađuje ako postoji pretpostavka da je ova promjena učinjena u prvom stoljeću. Ako se Ivanovo evanđelje vremenski smješta negdje oko kraja prvog stoljeća, tada je njegova šutnja o bilo kakvoj promjeni te vrste zasigurno značajna.

Sastanak u Troadi prvog dana

U knjizi Djela nalazi se jedino, jasno novozavjetno izvješće o javnom vjerskom okupljanju „u prvi dan sedmice“ (Djela 20, 7-12). Na putu prema Jeruzalemu Pavao se zaustavio na sedam dana u Troadi, gradu smještenom blizu nekadašnjeg starog grada Troje. Zadnjeg dana njegova boravka ondje kršćanski su se vjernici okupili: „da lome kruh“. Luka izjavljuje kako se ovo okupljanje dogodilo „u prvi dan sedmice“ što bi se u grubim crtama slagalo s danom koji mi danas nazivamo nedjeljom. Stoga se ovaj ulomak najčešće navodi kao dokaz da kršćani sada svetkuju nedjelju kao dan bogoslužja. Iz tog je razloga važno dobro promotriti ove tekstove u svrhu otkrivanja naravi dokaza koji se iznosi.

U svezi s ovim okupljanjem potrebno je postaviti nekoliko pitanja: Je li ovo bi redoviti tjedni sastanak ili je upriličen zbog prisutnosti i skorog odlaska apostola Pavla? A posebice, kada se, u odnosu na našu sadašnju nedjelju, dogodio taj sastanak? Osvrt na uporabu svjetiljki te na produženje sastanka do poslije ponoći, čak i do svitanja, te osvrt na duboki Eutihov san, skupa čine vrlo jasnim da je ovo bio noćni sastanak. No o kojoj se noći radilo, u odnosu na nedjelju – o noći prije nedjelje ili noći poslije?

Nadalje, što se podrazumijevalo pod lomljenjem kruha? Je li ovo bila zajednička večera, Gospodnja večera ili možda oboje?

Nažalost, na neka od ovih pitanja ne možemo sa sigurnošću odgovoriti.

Za početak, nema dokaza da je ovo okupljanje bilo redovita tjedna služba, kao što se to često podrazumijeva. Kontekst zapravo daje naslutiti kako je ovo bio poseban oproštajni sastanak za apostola Pavla koji je odlazio sljedećeg jutra. Činjenica kako je ovaj sastanak održan „u prvi dan sedmice“ nije dokaz da su se kršćani u Troadi redovito sastajali na taj dan.³⁸

Već smo naveli dokaze da se radilo o noćnom sastanku. F. F. Bruce smatra kako je ovo vrijeme određeno zbog ustupka članovima koji su morali tijekom dana raditi.³⁹ Bilo kako bilo, svi se komentatori slažu, a to je vidljivo i iz teksta, kako je ovo bio noćni sastanak. No, o kojoj se noći radilo u odnosu na prvi dan u tjednu? Rabi li Luka židovski način računanja 24-satnog dana od zalaska sunca do zalaska sunca,⁴⁰ ili pak rimski način računanja od ponoći do ponoći? Po ovom pitanju postoji iskreno razmimoilaženje u mišljenjima.

Ako Luka rabi židovski način računanja, tada je sastanak održan u, kako mi to nazivamo, subotu uvečer i produžio se da ranog nedjeljnog jutra. Ovakav su stav zauzimali Conybeare i Howson u svom klasičnom djelu o Pavlu: „Bila je to večer poslije židovske subote. U nedjelju

38 Vidi Josef Maria Nielen, *The Earliest Christian Liturgy* (St. Louis, Mo., and London, 1941), str. 346.

39 F. F. Bruce, *Commentary on the Book of the Acts*, NIC (Grand Rapids, 1956), str. 408

40 Post. 1,5. 8; Lev. 23,32; cf. Marko 1,32.

ujutro brod je trebao isploviti.⁴¹ Ovo se tumačenje odrazilo na brojne engleske prijevode Novog zavjeta.⁴² Foakes-Jackson se slaže s ovim pogledom kada piše: „Pavao i njegovi prijatelji nisu mogli, kao dobri Židovi, subotom kretati na put, no to su učinili što je prije bilo moguće, naime, u svitanje ‘prvog dana’ – nakon što je subota završila sa zalaskom sunca.“⁴³ Ako se okupljanje dogodilo u subotu uvečer, onda bi to pružalo nedostatnu potporu za svetkovanje nedjelje.

Međutim, postoje i drugi biblijski proučavatelji koji tvrde kako se ovo okupljanje dogodilo u nedjelju uvečer a ne u subotu uvečer. MacGregor zauzima ovaj stav i tvrdi kako „sutradan“ znači dan poslije prvog dana tjedna, to jest, ponedjeljak.⁴⁴ Bruce tvrdi: „Luka ne rabi židovsko računanje od zalaska sunca do zalaska sunca već rimsko računanje od ponoći do ponoći.“⁴⁵ Lake i Cadbury također zastupaju ovo stajalište.⁴⁶ Unatoč ovako iskrenoj razlici u mišljenjima, ne bi bilo sigurno odnositi se dogmatski u smislu određene večeri toga tjedna. Ako je, međutim, sastanak bio u nedjelju navečer, tada se lomljenje kruha, koje se dogodilo poslije ponoći, moralo dogoditi u ponedjeljak ujutro. Stoga, iako to je to mogla biti Sveta večera, ipak bi to bio nedostatan dokaz za svetkovanje nedjelje.

Svrha noćnog okupljanja, kako to Luka kaže, bilo je „lomljenje kruha“. U Palestini je postalo običajem lomiti kruh rukama namjesto ga rezati nožem. Domaćin za stolom bi, nakon zahvalnosti, lomio kruh i podijelio ga svojim gostima.⁴⁷ Tako je ovaj uvodni čin postao nazivom za svakodnevne objede u ranokršćanskim zajednicama,⁴⁸ pa čak i među neznabošcima. Čin lomljenja kruha podsjećao je na dane kada je Isus kao domaćin lomio kruh za svoje sljedbenike.⁴⁹ Druženje za stolom je stoga bio izričaj duha jedinstva i zajedništva koje je prevladavalo. Sjećanje na Isusa i duh *koinonije* davao je vjersku narav čak i uobičajenom objedu.

„Lomljenje kruha“, međutim, može se odnositi i na Gospodnju večeru,⁵⁰ obred posvećen sjećanju na Onoga koji „uze...kruh, zahvali, razlomi ga, pa ga davaše učenicima“⁵¹ kao simbol sebe samoga. Shodno tomu mnogi smatraju kako je lomljenje kruha u Troadi bilo slavljenje Gospodnje večere. Prirodno bi bilo očekivati takvo slavljenje povezano s Pavlovim posjetom Troadi. Međutim, u ovom opisu postoje obilježja koje se protive ovakvom pogledu. Prije svega, lomljenje kruha se dogodilo poslije ponoći, što je, čini se, bilo čudno, ako je svrha večernjeg

41 W. J. Conybeare and J. S. Howson, *The Life and Epistles of the Apostle Paul* (New York, n.d.), str. 520.

42 Vidi katoličko izdanje Revised Standard Version, *The Jerusalem Bible, The New English Bible, the Good News Bible*, te prijevode Ronalda Knoxa, J. B. Phillipsa, i Williama Barclaya.

43 F. J. Foakes-Jackson, *The Acts of the Apostles*, Moffatt New Testament Commentary (London, 1931), str. 187.

44 G. H. C. MacGregor, Exegesis of “The Acts of the Apostles,” *IB*, 9:267.

45 Bruce, *loc. cit.*

46 F. J. Foakes-Jackson and Kirsopp Lake, eds., *The Beginnings of Christianity*, part 1: *The Acts of the Apostles*, 5 vols. London, 1920-33), vol. 4: Kirsopp Lake and Henry J. Cadbury, *English Translation and Commentary*, str. 255.

47 Johannes Behm, “κλάω,” *TDNT*, 3:728, 729.

48 *Ibid.*, str. 729; Acts 2:42, 46.

49 Matt. 14:19; 15:36; Mark 8:6, 19.

50 1 Cor. 11:20.

51 Matt. 26:26.

okupljanja bilo proslavljanje Gospodnje večere. Nadalje, redak 11 govori samo o Pavlu koji je jeo kruh, a ne o cijeloj zajednici. Također nema spomena čaše, niti bilo kakve molitve.

Stoga ovaj često navođeni ulomak ne priskrbljuje prave dokaze za svetkovanje nedjelje u novozavjetna vremena. Ne postoji čak ni sigurnost u to o kojoj se noći radilo: je li to bila noć sa subote na nedjelju ili sa nedjelje na ponedjeljak? U bilo kojem slučaju okupljanje je bilo izuzetno – oprostajni skup za velikog misionara i njegove suputnika. Nije čak sigurno niti je li se proslavljala Gospodnja večera. Izraz „lomiti kruh“ može se odnositi na početak oprostajne večere. No, uzimajući u obzir čak i mogućnost da se radilo o nečemu većem od samog oprostajnog zajedničkog objeda, još uvijek nema dokaza kako je to postalo tjednom praksom.

Doista, u Djelima postoje brojni primjeri vjerskih okupljanja subotom u kojima su sudjelovali apostoli, no nema nikakvih dokaza kako su se redovita okupljanja na bogoslužje događala na prvi dan tjedna.

I k tome, knjiga Djela više puta prikazuje Pavla kao govori Židovima da je odan temeljnoj vjeri njihovih otaca, kao što je to rečeno u zakonu i prorocima (Djela 24,14). Nakon uhićenja jasno je ustvrdio: „Da se nije ogriješio ni o židovski zakon, ni o hram, ni o cara“ (pogl. 25,8). Pred Agripom je izjavio: „Stojim do današnjeg dana i svjedočim malome i velikome, ne govoreći ništa drugo osim što su kazali Proroci i Mojsije da će se dogoditi“ (pogl.26,22). Konačno, u Rimu je pozvao sve Židove u gradu i ustvrdio kao nije učinio ništa protiv Židova ili njihovih otačkih običaja (pogl. 28,17). Kako bi uopće mogao izreći ovakve tvrdnje, koje nisu bile opovrgnute, ako je neznabošce poučavao da zanemare subotu i svetkuju drugi dan kao dan bogoštovlja?

Sakupljanje milostinje prvog dana tjedna

Kronološki najranije upućivanje na prvi dan tjedna u novozavjetnim spisima nalazi se u 1. Korinćanima 16,1 i 2,⁵² gdje Pavao daje upute koje se tiču darova milostinje „za svete“. Ovi „sveti“ su bili židovski kršćani u Jeruzalemu i Judeji. Ranije u svom životnom pozivu kao kršćanin Pavao je, zajedno sa Silom, bio poslan u Jeruzalem da odnese sredstva iz Antiohije za vrijeme gladi (Djela 11,29.30). Sada je veliki apostol planirao veliki dar ljubavi iz crkava u Makedoniji i Ahaji za ovu braću koja su bila pogođena glađu. Ova je stvar zaokupljala Pavlove misli i bila jedan od ciljeva njegova trećeg misionarskog putovanja.⁵³ Smatrao je ovaj dar znakom i simbolom jedinstva u Kristu između neznabožackih i židovskih kršćana. A Korinćanima je dao upute slične onima koje je prije bio dao galacijskim crkvama: „Neka svakoga prvog dana u sedmici svaki od vas zasebice stavi na stranu ono što mogne uštedjeti, da se ne sabire kad uspijem doći“ (1. Korinćanima 16,2).

Pavao je poticao svakog vjernika korinške kršćanske zajednice da uzme udjela u ovom prikupljanju. Svaki je tjedan svaki kršćanin trebao pridonijeti od svoje tjedne zarade tako da „prvog dana u sedmici“ stavi na stranu svoj tjedni dar.

Zašto je Pavao odabrao prvi dan u tjednu za dan kada su se ovi prilozii stavljali na stranu? Mnogi u ovome vide pokazatelj da je nedjelja već dobila vjersko značenje. Leon Morris komen-

---

52 Korinćani se obično datiraju oko 57. po Kr.

53 Rim. 15,25-27; 2 Korinćanima 8, 9; Djela 24,17.

tira: „Ovo je prvi djelić dokaza koji pokazuje kako su kršćani po navici svetkovali taj dan.“⁵⁴ Ralph Martin piše: „Ovo je nedvojbeno nagovještaj crkvenog svetog dana, dana kršćanskog zajedništva u sjećanje na Gospodinovo uskrsnuće...i dan večernjeg objeda.“⁵⁵ Steven Barabas izjavljuje: „Pavao je uputio korinške kršćane da donesu svoj tjedni dar za dobrotvorne svrhe u crkvu na prvi dan tjedna.“⁵⁶

No, pomno istraživanje ovog teksta navodi nas na pitanje jesu li ovi zaključci sadržani u tekstu ili su samo učitavanje kasnijeg razvitka u ovaj novozavjetni tekst? U ovom tekstu apostol Pavao nije pripisivao nikakvo obilježje svetosti prvom danu tjedna. Ovaj ulomak ništa ne govori o odlaženju u crkvu, niti o donošenju tjednog dobrotvornog dara za siromašne u crkvu na taj dan.

O prvom danu tjedna govori se kao o vremenu prikladnom za pregledavanje računa te stavljanje na stranu sredstava od tjedne zarade. „To se nije odnosilo“, Grosheide priznaje, „na crkvene službe već na osobnu zadaću koju je svatko trebao izvršiti.“⁵⁷ Uputa je bila: „Svaki od vas treba nešto odvojiti i sačuvati, da bi mogao napredovati“.

American Standard Version nam daje doslovan prijevod: „Neka svatko od vas na stranu ostavi spremljeno, da bi mogao napredovati“ (prevoditeljjev prijevod) „Ostaviti na stranu“ (*per heautō tithetō*) znači ostaviti odvojeno *kod kuće*.⁵⁸ Grosheide objašnjava: „Pavao ima povjerenja u Korinćane – on ne traži od njih da svoj dar predaju na tjednoj osnovi, već im je dopušteno da zadrže prikupljeni novac i tako će, malo pomalo, uštedjeti značajnu svotu.“⁵⁹ A Craig pojašnjava: „Pavlovo poticanje je pozivalo na redovitost u štednji a ne na vjerno dolaženje na okupljanja.“⁶⁰ Ako su se ovi kršćani sastajali na javna bogoslužja prvim danom u tjednu, mogli bismo se pitati zašto im se onda savjetovalo da na taj dan odvajaju na stranu novac, privatno, u svojoj kući.

Razlog odabira prvog dana u tjednu nije nam pokazan. Deissmann je predlagao mogućnost da je prvi dan u tjednu možda bio dan isplate za vrijeme carskog razdoblja.⁶¹ Isti je prijedlog dao i J. Hering u svom komentaru na 1. Korinćanima.⁶² Ako je tomu tako, tada razlog odabira upravo ovog dana nema nikakve veze s bilo kakvom svetošću koja se danas pripisuje tom danu. Čin osvrtnanja na Providenje i napredak koji je uslijedio može, naravno, biti duboko vjerske naravi, no to ne znači kako je dan na koji se to činilo iz tog razloga i posvećen. Davno prije Neander je ispravno zamijetio: „Sve ovdje spomenuto vrlo se lako može objasniti, ako svatko jednostavno pomisli na običan početak tjedna u svjetovnom životu.“⁶³

---

54 Leon Morris, *The First Epistle of Paul to the Corinthians* (Grand Rapids, 1958), str. 238; cf. Oscar Cullmann, *Early Christian Worship* (London, 1953), str. 10, 11.

55 Ralph P. Martin, *Worship in the Early Church* (London, 1964), str. 79.

56 Steven Barabas, „Sabbath,” *The Zondervan Pictorial Bible Dictionary* (Grand Rapids, 1963), str. 736.

57 F. W. Grosheide, *Commentary on the First Epistle to the Corinthians*, NIC (Grand Rapids, 1953), str. 398.

58 Bauer, Arndt, and Gingrich, *op. cit.*, str. 823, 615.

59 Grosheide, *op. cit.*, str. 398.

60 Clarence Tucker Craig, Exegesis of “The First Epistle to the Corinthians,” *IB*, 10:256.

61 Adolf Deissmann, *Light From the Ancient East* (New York [1922]), str. 361.

62 Jean Hering, *The First Epistle of Saint Paul to the Corinthians* (London, 1962), str. 183.

63 Augustus Neander, *General History of the Christian Religion and Church* (Boston, 1854-1870), 1:239.

Početak tjedna je, nadalje, mogao bio određen kako bi se darivanju dalo prvenstvo koje zaslužuje. Prije no što zahtjevi svjetovnog života progutaju tjedne prihode, savjetovano im je planiranje ovog posebnog dara.

Ovaj ulomak iznosi vrijedne prijedloge za sustavnu i redovitu štednju. No, iz njega izvlačiti dokaze o promjeni dana bogoslužja znači dati mu tumačenje koje je iz njega iznuđeno.

Dan Gospodnji iz Otkrivenja 1,10

Uz novozavjetno spominjanje „prvog dana sedmice“ koje smo do sada ispitali ostaje nam na razmatranje još jedno mjesto, a to je „dan Gospodnji“ u početnom poglavlju Otkrivenja. Odlomak glasi: „Ja, Ivan, brat vaš i sudionik nevolje, kraljevstva i ustrajnosti u Isusu, bijah zbog riječi Božje i zbog Isusova svjedočanstva na otoku zvanom Patmos. U dan Gospodnji padoh u zanos i čuh kako se iza mene ori jak glas poput trube“ (Otkrivenje 1,9.10).

Ovo je jedini ulomak u Bibliji u kojem nalazimo točan grčki izraz preveden s „dan Gospodnji“. Nažalost, u kontekstu ne postoje pokazatelji koji bi nas vodili u spoznavanju o kojem se danu radi. Ni suvremeni kršćanski pisci nam nisu od pomoći, stoga što jasne uporabe ovog izraza nema ni u jednom vjerodostojnom spisu u razdoblju od gotovo cijelog stoljeća nakon Ivana. Unatoč tomu, velika većina komentatora ovo tumači kao nedvojbeno upućivanje na nedjelju.

Nema dvojbe, naravno, oko toga da je nedjelja postala poznata kao dan Gospodnji u neko kasnije vrijeme. *Kuriakē* je u stvari, samo po sebi postalo ime za nedjelju u kasnijem grčkom, a tako je ostalo i u modernom obliku jezika. Latinska inačica *Dominica dies*, koju nalazimo u ovom ulomku u Vulgati, postala je nazivom za nedjelju u crkvenom latinskom. U stvari, *Dominica* se odražuje u nazivu za nedjelju u romanskim jezicima, to jest, *domenica* na talijanskom, *domingo* na španjolskom i *dimanche* na francuskom.

No, problem je u pitanju je li nedjelja bila poznata kao „dan Gospodnji“ krajem prvog stoljeća, te je li Ivan mislio na nedjelju u izrazu iz Otkrivenja 1,10. Ni za jedno nemamo osobitih dokaza. Moramo nadalje istaknuti kako se Ivanovo evanđelje obično datira u vrijeme nakon Otkrivenja. Ipak, kao što smo gore istaknuli, Evanđelje nedjelju naziva samo „prvi dan sedmiće“, što se čini čudnim ako je ona već tada bila poznata pod nazivom „dan Gospodnji“.

Neki komentatori tumače kako je „dan Gospodnji“ iz Otkrivenja 1,10 isto što i starozavjetni „dan Jahvin“, to jest, eshatološki dan suda.⁶⁴ Iako starozavjetni izraz *Yom Yahweh*⁶⁵ (dan Jahvin) nije u Septuaginti preveden kao *kuriakē hemerā*, već kao *hē hēmera tou kuriou*, rabeći genitiv umjesto pridjeva, ipak možemo tvrditi kako među njima gotovo da nema razlike u značenju.⁶⁶ Moguće je kako su prevoditelji Septuaginte uporabili genitiv oponašajući hebrejski koji oskudijeva pridjevima pa ih stoga često nadopunjuje uporabom genitivnog sklopa. Oni koji tumače „dan Gospodnji“ iz Otkrivenja 1,10 kao budući „Jahvin dan“ tvrde kako je Ivan

64 Primjeri uključuju: F. J. A. Hort, *The Apocalypse of St. John I-III* (London, 1908), str. 15; J. B. Smith, *A Revelation of Jesus Christ*, ur. J. Otis Yoder (Scottsdale, Penn., 1961), str. 319-324; J. A. Seiss, *The Apocalypse*, 7. izd., 3 sveska. New York, 1900); Charles W. Welch, *This Prophecy* (Banstead, Eng., 1950), str. 49.

65 Iza. 2,9; Amos 5,18-27; Joel 2,11, 31; Sef. 1,7. 14; 2,2. 3; 3,8, i td.

66 Werner Foerster, “κύριος,” *TDNT*, 3:1096. U 1 Korinćanima 11,20 Pavao govori o Gospodnjoj večeri rabeći pridjev *kuriakon* (jedino mjesto osim Otkrivenja 1,10 gdje se ovaj pridjev može naći u Novom zavjetu), dok u 1 Korinćanima 10,21 govori o Gospodnjem stolu i rabi genitive *tou kuriou*.

u viđenju bio prenesen u taj dan i vidio događaje koji su mu se otkrili. Prema ovom stajalištu Otkrivenje 1,10 bi značilo: „U zanosu sam se našao u danu suda.“

Charles H. Welch, zastupajući ovo stajalište, piše: „Knjiga Otkrivenja je zaokupljena nečim beskonačno većim od dana u *tjednu*. Ona se bavi jedino danom Gospodnjim. Pročitati da je Ivan pao u zanos *na* dan Gospodnji (mислеći na nedjelju) ne kaže nam ustvari ništa. Učitati u ozbiljan uvod kako je Ivan pao u zanos u dan Gospodnji, u taj dan od proročanske važnosti, znači da nam je rečeno praktično sve.“⁶⁷

No, dopušta li kontekst izraza „dan Gospodnji“ u Otkrivenju 1,10 ovakav način tumačenja? Smatram da ne dopušta. Viđenje koje je Ivan ugledao nakon što je ponesen Duhom nije se ticalo događaja koji pripadaju eshatološkom „Jahvinu danu“. Bilo je to, naprotiv, viđenje proslavljenog Krista koji hoda između sedam svijećnjaka što predstavljaju sedam crkava, kao onaj koji im služi u ovom vremenu. U Otkrivenju 1,9 i 10 prorok iznosi mjesto i vrijeme kada je primio viđenje, umjesto da neizravno izražava kako je u svom viđenju bio prenesen u konačni dan suda: „Ja, Ivan...bijah...na otoku zvanom Patmos...U dan Gospodnji padoh u zanos.“

Treće tumačenje, kojemu većina proučavatelja Novog zavjeta nije dala odgovarajuću pozornost, jest kako se „dan Gospodnji“ odnosi na kršćansku pashu, godišnju proslavu Kristova uskrsnuća, koja je kasnije nazvana Uskrs. Potpuno je moguće da se najranije spominjanje „dana Gospodnjeg“ kod post-kanonskih pisaca ne odnosi uopće na tjedno svetkovanje, već na godišnju proslavu dana Uskrsa. Ovaj godišnji Gospodnji dan bio je primjereno vrijeme za krštavanje obraćenika i proslavljanje euharistije.⁶⁸ Dugmore smatra kako nije moglo biti primjerenijeg trenutka da Ivan dobije viđenje uskrslog i proslavljenog Krista no na godišnjicu uskrsnuća.

Osnova za ovakav godišnji blagdan može se dobro vidjeti u Pavlovu prvom pismu Korinćanima gdje je Krist naročito prikazan kao Gospodin. Je li Pavao mislio na takvu proslavu kada je napisao: „Jer je žrtvovano naše pashalno janje – Krist. Zato trajno svetkujmo blagdan“ (1. Korinćanima 5,7.8)? Činjenica što je Krist uskrsnuo na dan kada su Židovi prinosili darove prvih plodova, bila je vjerojatno podloga za kasniju izjavu: „Krist je uskrsnuo od mrtvih. On je prvenac umrlih“ (pogl. 15,20).

Konačno, ako izraz „dan Gospodnji“ tumačimo prema analogiji Svetog pisma, možemo dokazivati kako se on odnosi na sedmi dan, subotu. Subota je pri stvaranju odvojena za svetu uporabu (Postanak 2,2.3). Posrednik u tom stvaranju, prema nekoliko novozavjetnih tekstova,⁶⁹ bio je Gospodin Isus Krist. Četvrta, od poznatih Deset riječi, kaže kako je sedmi dan „subota...Jahvi, Bogu tvojemu“ (Izlazak 20, 10 i dalje). U Izajjinoj knjizi Bog kaže kako je to njegov „sveti dan“ i „dan Jahvi posvećen“ (Izajja 58,13). Sva tri sinoptička evanđelja navode Isusove riječi: „Stoga je Sin Čovječji gospodar i subote.“ (Marko 2,28; usporedi Matej 12,28; Luka 6,5).

---

67 Welch, *loc. cit.*

68 C. W. Dugmore, „Lord's Day and Easter,” *Neotestamentica et patristica*, dodatak pri Novum Testamentum (Leiden, 1962), 6:272-281. Lawrence T. Geraty, „The Pascha and the Origin of Sunday Observance,” *AUSS* 3 (1965):85-96. Kenneth A. Strand, „Another Look at 'Lord's Day' in the Early Church and in Rev. I. 10,” *New Testament Studies* (1966-1967), 13:74-181.

69 Ivan 1,1-3; Kol. 1,15-17; Heb. 1,1. 2.

Ovo se stajalište može poduprijeti zanimljivim upućivanjem na Gospodnji dan u apokrifnim Djelima Ivanovim: „A u sedmi dan, koji je Gospodnji dan...“ Nije moguće biti siguran u to misli li pisac na sedmi dan tjedna. Moguće je da misli na sedmi dan puta, no ovo prvo se čini vjerojatnijim.

No, ako je Ivan u Otkrivenju 1,10 mislio na subotu, zašto bi o njoj onda govorio kao o „danu Gospodnjem“? Knjiga Otkrivenja u svojoj osnovi ima sukob između „Gospodina cezara“ i „Gospodina Krista“. Kršćanima je prijetio progon i mučeništvo stoga što su odbijali priznati Cezara kao gospodina. Za njih je postojao samo jedan Gospodin, Isus Krist (1. Korinćanima 8,5.6). Deissmann je pokazao kako su postojali posebni dana posvećeni rimskom imperatoru. Ne bi li u takvim okolnostima bilo primjereno uzdići Isusa Krista kao „vladara zemaljskih kraljeva“ (Otkrivenje 1,5) i govoriti o suboti kao pravom „danu Gospodnjem“?

U zaključku možemo reći kako u knjizi Otkrivenja ne postoji dovoljno podataka da bismo bili sigurni u ispravno tumačenje izraza „dan Gospodnji“ iz Otkrivenja 1,10. Suvremeni pokušaji da ga se izjednači s nedjeljom ne počivaju na dokazima iz Svetog pisma, već na post-apostolskoj uporabi ovog izraza, nastaloj puno kasnije od Ivanova vremena. Stajalište da se izraz odnosi na eshatološki dan suda je dvojbena. Više je pozornosti potrebno posvetiti mogućnosti da se ovaj izraz odnosi na godišnje proslavljanje uskrsnuća. A mogla bi se ispitati i zamisao kako se izraz u stvari odnosi na sedmi dan, subotu.

SUMMARY

Sunday in the New Testament

Many Christians honestly believe that Jesus and/or His apostles changed the day of rest from the seventh-day Sabbath to the first day of the week, i.e., Sunday. Hence, after examining the passages where the term “Sabbath” occurs in the Gospels and Acts, fairness demands that notice also be taken of the passages in the New Testament that speak of the first day of the week. Obviously the designation “Sunday” is not used in the New Testament. Rather, the days are designated by number after the manner of Judaism.

Key words: *Sunday; First.day-of-the week; Sabbath*

Izvornik: Robert F. Specht. “Sunday in the New Testament.” U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 114 – 129.

Prijevod: *Dobriła Sabo*

